

אליעזר כגן
בצערותו
צילום: באדיבות
המשפחה

"הלא תמיד הנך רצוי וחשוב לי"

שבעים מכתבים שכתב הרצי"ה קוק בשנות הארבעים לסטודנט
לספרות שהתגורר בביתו, ובהמשך היה לפרופסור באוניברסיטת
חיפה, נמצאו לאחרונה באריזת קרטון נשכחת. הם חושפים
היבטים לא ידועים באישיותו של הרב, את הרגלי הקריאה שלו
ואת דעתו על אירועי התקופה
/ נעמה עציון /

מפעלו הספרותי הגדול היה תרגום ה"שאהנאמה"
– האפוס של המלכים הפרסיים – שעליו זכה בפרס
שאול טשרניחובסקי לתרגומי מופת.

"אכן יודע אני ומרגיש שידיר ואח טוב ממך אין
לי בעולם כולו. סלח לי על הדברים האלה, שיפה
להם הצניעות והשתיקה", כתב אליעזר לרצי"ה
בכסלו תש"ח. ועל כך ענה לו הרצי"ה: "ומהדברים
שבלב ושנפנפש, שבקרבך ושביחס, שהצניעות הש'
תיקה יפה להם, אין זה חסרון, ואולי גם כדאי והגון
שמתבטא משהו לפעמים".

מערכת היחסים בין השניים, כפי שהיא מתב'
טאת במכתבים, חרגה מחברות רגילה ואף קרובה,
וניתן לומר כי היו בה מאפיינים של יחסי אב ובן.
עבודתו החינוכית של אליעזר, התקדמותו והתפ'
תחותו המקצועית, היו חשובים מאוד לרצי"ה והוא
גילה בהם עניין רב. כך למשל, המוסד החינוכי שא'
ליעזר עבד בו רכש עבודו בשלב מסוים אופנוע,
דבר שהיה בגדר חידוש גדול באותם ימים. העיסוק
באופנוע החדש, לצד מחסור בפניות נפשית מסיבות
אחרות, גרמו לו להזניח באותה תקופה את כתיב'
תו הספרותית. במכתב מ"ב באוקטובר 1947 הוא
משתף בכך את הרצי"ה:

לידידי היקר צבי יהודה שלום.

...קבלתי רישיון החזקת האופנוע, אך נכשלתי
בהשגת רישיון נהגות. בוחני הנהגים רגילים לקבל
שוחד, ואני לא נתתי, על כן נכשלתי. בינתיים אני
נוסע בלי רישיון, ושוחד לתת איני חושב. נרשמתי
לבחינת משנה... בלי האופנוע לא הייתי מסתדר.
אודה שאני אוהב לטפל בו שעות: לנקותו, לשמנו,
לפרק חלקים ולהרכיבם. לפעמים עד מאוחר
בלילה.

...אני מקווה להתראות עמך בחנוכה כאמור...

מטבע הדברים וכדרך הכתיבה, הנושאים שזר'
רים זה בזה, וכל מכתב מכיל כמה עניינים. אחרון
המכתבים המצוי ביריניו הוא משנת תשי"ב (1952),
אך ישנם גם כאלה ללא ציון תאריך. למרבה המזל,
נמצאים ביריניו גם כ"כ 20 מכתבים שכתב אליעזר
לרצי"ה בשנים 1947-48 – תקופה שבה הוא שמר
העתק מכל מכתביו. למרות השנים שחלפו והקושי
הרב בקריאתם, הצלחתי לפענח אותם באופן כמעט
מלא. סגנונו המיוחד של הרצי"ה והמילים הייחוד'
דיות שהוא משתמש בהן משתקפים בכתיבתו, והק'
פדתי להביא כאן את המכתבים ככתבם וכלשונם.

יחסי אב ובן

אליעזר כגן, יליד 1914, עלה ארצה מבריסק
שבפולין בסתיו תרצ"ה (1935) כצעיר בודד, ובמשך
כשנתיים שכר חדר בביתם של הרצי"ה ואשתו חוה,
תוך שהוא לומד ספרות, לשון עברית ופילוסופיה
באוניברסיטה העברית. למרות 23 השנים שהפרי'
דו ביניהם, והפערים בתפיסות עולם ובאורח חיים,
הולידו שנים אלה חברות נפש קרובה בין השניים,
שהתאפיינה בפתיחות גדולה ובשיתוף נדיר בפרטי
החיים, שלמזלנו באה לידי ביטוי גם בהתכתבות.
אליעזר הגדיר עצמו כאתאיסט, אך עובדה זו לא
הפריעה לשניים לגלות עניין אמיתי והרדי זה בזה.
החל משנת תש"ג (1943), בהיותו נשוי ואב
לבת, שימש אליעזר במשך כ"ב שנים מנהל בית
הספר "כפר ילדים" שבגבעת-המורה בעפולה. בה'
משך ניהל שנים רבות את התיכון העירוני בקריית'
חיים, ובמקביל עסק גם בכתיבת שירה. עם ייסודה
של אוניברסיטת חיפה החל לכהן בה כפרופסור
לספרות עברית, תפקיד שהחזיק בו עשרים שנה.
הוא פרסם בחייו עשרה ספרי שירה ומחזות, כאשר

שלום וברכה לך יקירי אליעזר,
ותודה רבה לך על גלויתך היקרה ועל
ידיעות שלומך ומעשיך, נעים מאד שה'
סתדרת סוף סוף באופן מתאים ונוח לך. ואולי
גם לשירתך. ברכה מיוחדת לך לשינוי מקומך
ולחידוש מצבך זה. אמנם השכנה מסרה בשמך
את הידיעה על דבר זה, אבל בדיוק איפה זה לא
ידעתי, וייחלתי למכתבך, שאמנם התאחר אבל
טוב גם המאוחר... תדינני גם כן לזכות על מעט
האיחור של כתיבתי זאת, ביחוד בימים אלה הייתי
עמוס עבודה ביותר. אינני רוצה לעכב עוד ומריץ
אליך את השורות הללו.

ובכן מכאן ולהבא תדיר תדיר, אליעזר, "רצוא
ושוב"... תודיעני מאשר איתך במעשה וברוח, וגם
מהופעות התרשמויותיך ומדברי שירתך וספרותך.
גם אסתר ורחל [רעייתו של אליעזר באותה תקו'
פה, ובתם; נ"ע] ודאי מסתגלות ונהנות מחמודות
גבעתך [גבעת-המורה, שכן ניהל שם בית ספר].
שלומי גם להן, גם לכל צאן קדשיך. ודאי תצליח,
תְהַנֶּה וְתִהְיֶה. כאן אצלינו כרגיל, מצפים לישועה.
ד"ש רבה לכם מאת חוה, ברכה והצלחה. חזק
ופעל ועלה, וכתוב כתוב נא יקירי גם לעצמך וגם
אלי, שלך צבי יהודה.

הגלויה הזו, שנשלחה מאת הרב צבי יהודה קוק
לאליעזר כגן בכסלו תש"ג (1943), היא הראשונה
מתוך כשבעים מכתבים שנמצאו באקראי לאחר'
נה. נינה, בתו של כגן, מסרה לטיפולי בקיץ האחד
רון אריות קרטון שהכילה מאות מכתבים ומסמ'
כים ביידיש, פולנית ועברית, ושהיוותה למעשה
ה"ארכיון" של אביה. במהלך המיון הראשוני, עוד
לפני קריאת החומרים, ראיתי שוב ושוב מכתבים
על דפי בלוק אחידים בגודלם, שחתימתם היא
"צבי", וכתב היד עליהם ייחודי ויוצא דופן. ער'
מתי אותם מבלי לייחס להם חשיבות מיוחדת, עד
שמצאתי את "כרטיס הביקור" ובאמצעותו הבנתי
מי הוא אותו צבי. הבנתי שיש בידי אוצר של ממש,
ונשימתי נעתקה. קריאת המכתבים חיזקה ואיששה
את תחושתי.

המכתבים משקפים מערכת יחסים קרובה
ויוצאת דופן בין הרצי"ה לאליעזר כגן, שנמשכה
שנים רבות. המכתבים, הכתובים בנימה אישית
ובאינטימיות רבה, עוסקים במגוון גדול של נושאים
מחיי היומיום, כגון התפתחותו המקצועית של
אליעזר, כתיבתו הספרותית, יחסי משפחה והלכי
נפש, ואפילו האופנוע שרכש. יחד עם זה, יש בהם
גם התייחסות למאורעות התקופה: מלחמת השחר'
רור והקמת המדינה, התפתחות ישיבת מרכז הרב
והוצאתם לאור של כתבי הרא"ה קוק שהרצי"ה
שקד עליהם, וכמובן גם ענייני אמונות ודעות, אך
מבלי להיכנס לוויכוחים.

נעמה עציון ניהלה
את אולפנת אמי"ת
נגה בבית שמש,
עוסקת בהכשרת
מנהלים, ארכיונאית
משפחתית ובעלת
המיזם והאתר "לנער
את העבר"

הרצי"ה: מקווה וחושב אני כי הנך בריא ושלם ומצליח וכותב ועובד ונהנה ובמצב רוח טוב... נזדמן לי לפנות אליך בבקשה: כמו שעלה בידך אז להמציא לי את אותו הספר "אותו האיש" [הכוונה כנראה לספרו של יוסף קלוזנר, "ישו הנוצרי: חייו ותקופתו"], כן אולי יזדמן לך להשיג את "עלוני החיים" לשלושת חלקיו, הייתי מבקש ומודה מאד

לבקש ממנו רשימה שהמציאתי לו בשעתה - "לדמותו של ריכרד בריהופמן" בעל "חלום יעקב" בשביל "עתידות" שהוא עורך. והוא כתב לי כי שם זה לא מתאים אבל "מצווה לפרסם את זה", וכשחזרתי וכתבתי לו שאם כן הנני מוסרה לרשותו לאיזה מקום המתאים, התרעם כנראה ולא ענה. הזכרת לי על דבר "תיקונים" ב"אורות הקודש" - מהם? הודיעני נא.

"הסתלקות חלק חיי"

בכל השנים הללו שקד הרצי"ה על עריכת והדפיסת כתבי אביו, הראי"ה. הוא שיתף את אליעזר בפרטי הדברים, ולעיתים גם שלח חומרים לעיונו, מה שהביא להתייחסות בענייני אמונות ודעות. וכך כתב לו באדר א' תש"ח:
החלק השני של ה"סידור" הולך ומתקרב לגמרו. ההגדה של פסח הכלולה בו יצאה עכשיו לחוד. אם תמצא ענין בדברים - לא ברור לי. אולי כן במה שהוא מבינהם. ואולי, ומסתמא, יותר בחלק השני

ונסו הצללים וכוונן בהירות נגוהות ויישור נתיבות... כפלי ברכות לך להדפסתך ולתענוגך, ותודות על פרוט דבריך בנוגע לזה. ואני חוזר על דברי ביחס לשירים. כמדומני שהיה יותר נאה אם יצאו על ידי איזו מאותן ההוצאות המפורסמות כבר וחשובות גם בצבוריותן וגם בתוצרותיהן. אם אינן מדפיסות דרמות - הרי הן מדפיסות שירים.

התעניינותו של הרצי"ה בספרות באה לידי ביטוי בקשריו הרבים עם סופרים ומשוררים. בארכיון מכון גנזים, שאליו הועבר חלק גדול ממכתביו עוד בחייו, ניתן למצוא - לצד התכתבויותיו עם רבנים, פוליטיקאים ואנשי ציבור - גם התכתבות עם סופרים רבים: ר' בנימין, שלמה צמח, י"ח ברנר, אשר ברש, בנימין תמוז, משה סמילנסקי, יהודה בורלא ועוד. בארכיון זה מצויה גם רשימה משנת 1975 על הרושם שהשאירה עליו פגישתו ושיחתו בע"נייני קודש וחול עם המשורר שאול טשרניחובסקי, שאותו פגש על האונייה בהפלגתו ארצה שנים רבות קודם לכן, בשנות העשרים. את מכתביו של אליעזר כגן לא מצאתי שם, אולי משום שקשריהם של השניים היו במישור אישי ולא מקצועי. עם זאת, לעיתים נעזר בו הרצי"ה בתחום זה:

שבט תש"ז, אליעזר היקר, שלום וכל טוב.

אמנם מקווה וחושב אני כי הנך בריא ושלם ומצליח וכותב ועובד ונהנה ובמצב רוח טוב... בינתיים מתוך המשך תאבונני זה לדברך נזדמן לי לפנות אליך בבקשה: כמו שעלה בידך אז להמציא לי את אותו הספר "אותו האיש" [הכוונה כנראה לספרו של יוסף קלוזנר, "ישו הנוצרי: חייו ותקופתו"], כן אולי יזדמן לך להשיג את "עלוני החיים" לשלושת חלקיו, הייתי מבקש ומודה מאד. את הוצאותיך על זה, וכן על שאר ספרים של בעל "אותו האיש", לא אאחר מהשיב לך.

איתי אין חדשות מיוחדות. הנני ממשיך בעבודתי ומצב הבריאות כרגיל וכידוע.

בינתיים אולי מופיעה לך חוברת שלישיית? צבי.

כגון, שהרבה בנסיעות ברחבי הארץ, שימש עבור הרצי"ה מעין "איש קשר" גם בעניינים נוספים. וכך כתב לו הרצי"ה בח' אלול תש"י:

אליעזר, בהזדמנך לתל-אביב שמא יש לך לבוא בדברים בענייני ספרות עם אשר ברש. ואם כן - אולי תרצה

בתשובה לשאלתך אענה לך שאני עתה עסוק באופנוע יותר מאשר בכתיבת שירים, אך גם זה יבוא. הלב צריך להתמלא וזה הוא עושה במסתיים. לכשתבשל דייסת השירה במעמקי, אגיש אותה לשולחן קוראי. שלך, אליעזר כגן.

המענה לא איחר לבוא, כאשר לצד התעניינותו הפשוטה בסוגיית האופנוע, הרצי"ה מרבה בעדינות את ידיו הצעיר שלא לזנוח את יצירתו השירית: קיבלתי את שורותיך החביבות... תודה על העונג לשבת קודש... השתמש בבריאות ונחת רוח באופנועך החדש. ושוב, אגב, בטיפול האופנוע הלא סידרת ותסדר את הרישיון שתיסע בהיתר. הלא אני רוצה שלומך ודואג לו...

ומהי "בחינת המשנה" שנרשמת לה? לנהגות זו? מסתמא תעבור ותצליח גם בה. ובכל אהבת הטיפול באופנוע אקווה שלא תתפוס יותר מדי את מקום שירתך. עם מה ש"הסתדרה עבודתך" ומתנהלת בנחת ובשקט, ונרגעו כל המורים, ברוך השם.

חודשיים לאחר מכן, בכסלו תש"ח, כותב כגן לרצי"ה:

כן, העניינים הסתדרו. צריך להכיר את חולשות האדם והמורה בכללו, ולדעת לסלוח ולפסוח עליהן. אני עסוק הרבה יותר מאשקתך, אך לא יותר מדי. לשירה לא התפנית עדיין, לא מחוסר זמן אלא מחוסר התקפה שירית, והיא תבוא חרי שבני. קיבלתי רישיון נהגות, וזה בלי שוחד! שלך, אליעזר.

ותשובת הרצי"ה, כתשובת אב לבנו: "על בשורת הכשר נסיעתך בסידור רישיון - תודה. ולהתקפה השירית - תוחלת".

תיקונים ב"אורות הקודש"

הכתיבה הספרותית של אליעזר - שירה ופרוזה - מעסיקה מאוד את הרצי"ה. תקופות של "יובש ספרותי" היו גם ביטוי לחיבוטי נפש ולקשיים רגשיים, והרצי"ה מעורר אותן כל העת להמשיך וליכתוב, ולשלוח אליו את טיוטות השירים ואת החריצות המודפסות:

ענייני רב, כמובן, גם בפירוט תכנה של כתיבתך המרובה, ברוך השם, וגם בזה של דברי מלחמוניך הנפשיים. ובין שתי מערכותיך אלה הלא יחס וקשר רב. בינתיים הלא תוסיף אמן ותצליח בתפקידיך ועבודותיך - וגם בשיריך ונפשיותך. אפשר מאד כי "יעשה הזמן מה שלא יעשה השכל", ובמהלך גידולו הטבעי תתרפא הספקנות

הרב צבי יהודה קוק צילום: הרב משה קפלן

אריאל - מפעלי תורה יהדות וחברה בישראל (ע"ר)

במלאת 30 לפטירתה של הרבנית ד"ר נעמי כהן זצ"ל

אשת הרב שאר ישוב כהן זצ"ל

נתכנס לערב לימוד לזכרה

ביום ג', י"ב אדר ב' תשפ"ב (15.3.2022)

בבית אריאל - רחוב הפסגה 5, בית וגן, ירושלים

בתוכנית:	
התכנסות וכיבוד קל	18:45
תפילת ערבית	19:00
לימוד לע"נ	19:15
הרב יונתן קראוס	יו"ר מוסדות אריאל - פתיחה והנחיה
הרבנית שני טרגין	"פנים חדשות לאסתר - על פי המגילה"
ד"ר תהילה אליצור	"מה ראתה אסתר שזימנה את המן?"
עו"ד דינה סלוני	אסתר המלכה בעיני חז"ל
	"קוים לדמותה"
הציבור ומוקירי זכרה מוזמנים	
נעלה לקברה, בחלקת הנביאים בהר הזיתים בשעה 16:45	
הנהלת מוסדות אריאל	הבת אלירז קראוס, הנכדים הנינים והמשפחה המורחבת

ספר ראשון

לישי של "אורות הקודש" ההולך ונדפס גם הוא, אבל ימשך עוד זמן יותר ארוך. והספר "חיי הרב" - ביוגרפיה וסקירה מרופרת פפולרית ומהודרת - מאת צורף, איני זוכר אם ידוע לך. ומה עם השירים? והאופנוע? והכינור? ותרבותך? וכל קהלך הצעיר? וסביבתכם כולה? שלחתי לך החוברת "למצוות הארץ", שנכתבה ושלחה עם המצאתיך לך בשעתה. הסתוריה שלמה מסוי בכת ומיוחדת לה. בהתראותנו תשמענה ותראינה. אם במשהו מניצוצותיה תמצא ענין, דייני. **בניסן תש"ט שלח הרצי"ה אליעזר מדברי אביו, והנה תגובתו של אליעזר:** לצבי יהודה היקר שלום, זה למעלה משבוע מיום שקיבלתי את תשובתך ואת ספר אורות ולא נתפנתי להודות לך ולהודיע על קיומי. מאחר שהיום פתחתי את הספר לעיני בן, הריני כותב מתוך מה שקראתי עד עכשיו. יכול אני לציין את הפרקים הקרובים לרוחי והם אלה. בסדר זירעונים העניינים קרובים יותר לרוחי החילונית. לשלמות נשמת ישראל וקדושת ישראל אינן... [מילים לא ברורות] את הצימאון לאל חי אני מרגיש... אך אין הצימאון דבר קדוש ואין הוא מוכיח את מציאותו של אל חי.

והרצי"ה עונה לו בנחת:

כי דברי ה"זרעונים" הם הקרובים אליך ביותר, זה מובן וידוע. ומתוך כך גם מובן וידוע מה ש"האידיאה האלהית" ו"שלמות נשמת ישראל" ו"קדושת ישראל" אינן נקלטות בך - אין זה אלא דמיון בעלמא, שמקושר עם מש"חקי המילים וסיבוכיהם. "אל חי" אינו ענין ל"הוכחה" של "מציאות", ולא זה ענינו של ה"צימאון" אלא גילוי העובדה של כל תופעת החיים בהיקף אחדותם ושלמות כלליותם. מחכה לקרבת הישועה ורפואת עוזה ותעצומות נגהה עלינו ועל כל ישראל. שלך, צבי.

מלבר קשרי המכתבים, מנסים השניים למצוא הזדמנויות למפגשי פנים אל פנים בחופשות ובהגים: "ז' שבט תש"ה יקירי אליעזר,

העסק שלי נמשך, כידוע וכמוכן, בעבודת הסיודור וההכנה לדפוס של הכתבים. בינתיים עבר הזמן ומלאה שנה להרס ביתי ולתארו המשונה [הכוונה למוות אשתו חוה בתש"ד], להסתלקות חלקי חיי, לזעזוע פיצול והמשך זה. על הזמנתך החביבה - תודה מיוחדת. הלא תדע שהייתי נהנה מהיות איתך משך זמן, אלא שמצב הרוח ומצב המעשה ושעבוד הנפש והעבודה מעכבים ומונעים אותי מכל תזוזת נסיעה כזו.

בבקשה ממך, אליעזר, שלא להתעכב הרבה מבוא הנה ולא לעכב את מכתבך. הנני מצפה לדברך, לידיעות שלומך ושלוותך. התאמץ, התעודד, היה עוז, אור, טוב, נוח. כתוב, שלח, בוא. נאמנך, צבי.

ובהזדמנות אחרת, בכ"ד סיון תש"ז:

אליעזר היקר והטוב, שלום וברכה לך. אמנם חשבתי בימים אלה להציע לך: הלא כמה מאנשי תל אביב ופתח תקוה באים לימי הקיץ ירושלימה, והלא גם אתה תוכל לסדר לך חילוף אוויר זה לימי החופש. והלא לא תצטרך לחפש פה אכסנאיות אחרות. וכי זקוק אתה עדיין ל"הזמנה" רשמית מצידי? ומכבר הזכרתי לך את הוספת הכשרת המקום פה איתי בשבילך.

והנה מכתבך היקר לפני, ואפשר שהפעם יתקיימו באמת דבריך. אך מדוע רק "לכמה ימים"? כמדוי - מני ששהייה יתרה קצת בחברת ידידותנו לא יהיה בה מן ההפסד לנעם הנופש ותוספת הרעננות. וחוף מכל זה, של הצורך כשהוא לעצמו, הלא נצטבר כבר חומר רב של שירים ושל דברי נפש ממשיים שסוף סוף כדאי הוא שיתברר ויתלבן בינינו, כמדומה. מה משמע "כרגיל" במצב הבריאות (והוא הדין במצב הרוח) - אתה שואל. פשוט: זוהי מידה בינוי נית, בלא חידושים מיוחדים, לא גבורה יתרה ולא חולשה יתרה, בינתיים אמץ ונעם והתברך הרבה מאד, צבי.

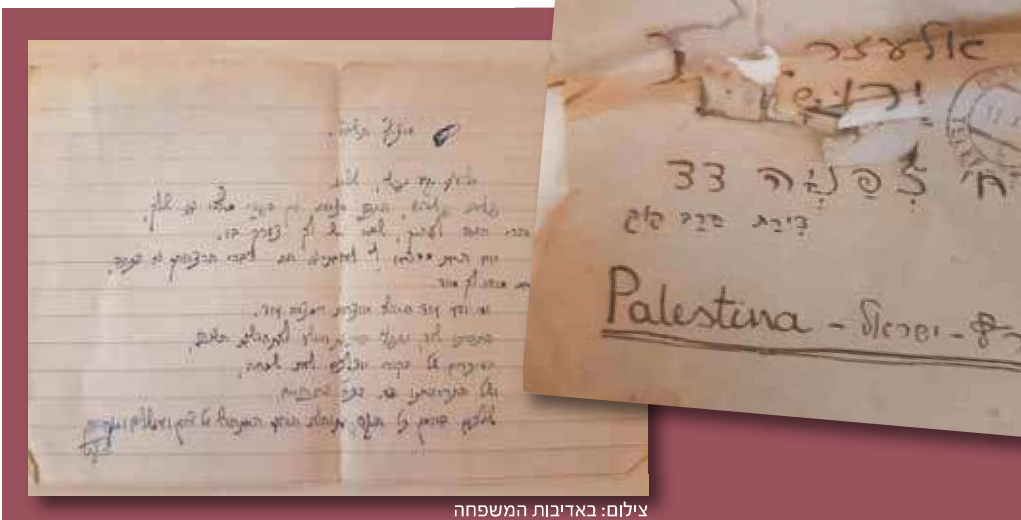
"תודות רבות לך על תצלומך הנחמד"

רבים הם המכתבים מתקופת מלחמת השחרור, שבמהלכה המשיך אליעזר לשמש כמנהל ואחראי על ההגנה האזרחית בעפולה, בעוד הרצי"ה חווה את המצור בירושלים. כאן באים לידי ביטוי ייסורי הנפש של הרצי"ה על הקורבנות ועל הנופלים, כמו גם תחושת גודל השעה לקראת הקמת המדינה. רשמי ההצבעה באו"ם בכ"ט בנובמבר מופיעים בהכתבות ההדרית:

כל עוד הכדור פוגע בחברך, אך כנראה אין דרך טובה מזו. שילמנו הרבה וכאן ההמשך לתשלומים אלה, אלא שהפעם ידוע לפחות בעד מה. כשאני מדבר על חיי הפרט, על חיי אדם, יש לי תמיד הרגשה שכל אדם שקול כנגד העולם כולו, ויותר מזה קשה לי מתמיד לדבר על קורבנות והק' רבה. קשה לי לעשות חשבון מסחרי בחיי בני אדם. נדמה לי אז שאני חוטא, אך נחמה הבאה מן המוח ולא מן הלב גם היא טובה, כשאין טובה ממנה. והרצי"ה עונה לו:

אחי מחמדי, כל שלום וברכה. כז' כסלו תש"ח לא רק לצרה יולד אח, כי גם ועל אחת כמה וכמה לשמחה עם מופיעה קדושת האחוה ויפיה. יישר כוחך על ברכתך והבעת רגשותיך. באותו פסוק "בשוב ד' שיבת ציון" פתחתי גם כן את דברי מענייני דיומא בשבת לפני תפילת מוסף במניין הישיבה. פרטי הדברים, וכן פרטי כל הערכתי והתייחסותי למצבנו זה, אינני מוסר לך כעת ושומר אותם לדברים שבע"פ, לע"ע. גם אם תתמהמה הלא הנני מחכה לך בכל יום.

בזמן מלחמת השחרור, כאשר נבצר מהשניים להיפגש פנים אל פנים לאורך זמן, הם החליפו ביניהם תמונות, וכך כותב הרצי"ה על הימנעותו של אליעזר מלבקר בירושלים בצל הקרבות: ח' טבת תש"ח, ידיד נפשי ולבבי, רב שלומות

צילום: באדיבות המשפחה

לידיד היקר צבי יהודה, שלום וברכה. כפר ילדים, כא' כסלו תש"ח הריני לברכך בברכת גאולה. אשרינו שזכינו ליום אליו נכספו אחינו אבותינו אלפים שנה. אשרינו גם שאנו, שהספק אכלנו, ראינו שצדקנו יצא לאור גויים. כל אותה היום הדהדו באזני דברי המשורר העתיק: "בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים". הייתי כחולם.

אותו בוקר כשבאתי לבית הספר מצאתי את היל' דים רוקדים ברחובות. זה אחר זה בא ללחוץ את ידי מרוב שמחה. בערב ירדתי לבלפוריה ורקדתי עם צעירים וזקנים גם יחד.

אכן עתה מתחיל המאבק, אך מה שונה ההרגשה לפני היום ההוא ולאחרי. מה גדול היה הספק בצדקת העמים, בכוונותיהם ובהחלטותיהם לא האמנו. עתה שוננו, היינו לאחריים. אבוקה מזהירה לפנינו, שאנו יודעים על קיומה.

ולאחר מספר ימים, עם התגברות המתחות בארץ:

אמנם המצב הפוליטי עדין עתה מאד, ואחים ואחיות שלנו זכו לשמוע על הגאולה אך לא לחיות אותה, כשכדור אויב קיפח את חייהם, אך בסופו של דבר אשרינו שזכינו לכך. אמנם קל להגיד כך

וברכות.

מסור נא תודתי וברכתי ל... היקרה על שמירי תה אותך [בתקופה זו היה אליעזר גרוש. חברתו מנעה ממנו לנסוע לירושלים בשל סכנת הדרך] ודאי שצדקה, וגם אני סו"ס איני אגואיסט כל כך. ובשכר זה אולי אזכה בעתיד לא רחוק לקבל את פני שניכם.

ואולי בינתיים תנעימני באיזו תמונה שעלתה והצליחה במשך הזמן הזה.

הנני מתאמץ להזדרז לגמור את הסיודור, אך ההוצאה לפועל מתנהלת בכבודות.

והנני מיחל שלומך וטובך נעמך ואמצך וכל אור הישועה עלינו ועל ישראל וארצו, צבי.

רק בסוף השנה, עם שוך הקרבות, התפנה אליעזר זר לשלוח את התמונה, ונענה על ידי הרצי"ה:

ותודות רבות לך על תצלומך הנחמד ומוצלח מאד. מכבר הלוא החלטנו והסכמנו על הצלחתך גם בצילומים, אמנם הפעם - אע"פ או לפי זה שהוא בלי פוזה מיוחדת - במידה יתרה. לעת עתה באין ברירה ישמש אמנם מראה הדרך זה כעין תחליף ותשלום לפגישת פנים.

ומאוחר יותר, עם התגברות המלחמה:

כט' טבת תש"ח. זה עתה שמעתי כי עבודת הדואר

חוזרת להסתדר באיזה אופן, במחלקה יהודית מיוחדת בסביבתנו... כאן כמובן וכידוע נמשכות אותן החדשות שבכל ארצנו, וביחוד במקומות ספר ועירוני תחומין, במרורות קורבנותינו וברוי ממות גבורתינו. בחורינו אנו גם כן בחזית, מחזיקי עמדותינו מכיני נצחנו. בו נתחסן ונעבור, על גבי כל תסוכת הערבוביה - נקווה בקרוב במהרה - אל אור ישועתנו השלמה. הנני מצפה ידיעות שלומך ומעשיך וכל נעם דבריך. שלך, צבי. **וכעבור פחות מחודשיים:**

כג' אדר א' תש"ח. רב שלומות וברכות לכם יקירי לבבי ונפשי.

אמנם כן, מורד ניוונם של רשעי עולם אלה בא לידי התפוצצותו בסלע נצחנו, בפגישה הסטורית מופלאה זו כשהם במהלך הירידה מפסגת של־טונם וכשאנו במהלך העלייה בתשובתנו למקום חיותנו, ולאיומות העוברות עלינו ובתוכנו בדרך מאבקנו זה, אך תנחומינו נאמנה בהופיע מתוך תמוטת פראותם תקומת תפארתנו השלמה לאור אפסי ארץ.

בפרטיות בריאותי והלך רוחי אין חידושים מיוחדים. אך חרדה וציפיה אמונה ובטחון. מחכה לקרבת הישועה ורפואת עוזה ותעצומות נגהה עלינו ועל כל ישראל. שלך, צבי **עם התגברות הקרבות כותב הרצי"ה:** בטוחני בנצחוננו, דרך כל התסבכות והמאבקים הללו, הלא כידוע וכמובן לך נעוץ הוא בעניננו בכללי הסטורי ובתקף ערכו של נצח דורותיו, המתגלה בפליאותי כשרו ושפע כוחותיו של עמנו בארצנו, וביחוד בנוער הגדל בתוכה ויוצק רוחו החיוני על קיבוץ שבותו.

ובסיון תש"ה:

ממה שעבר עלינו בירושלים במשך אותם השבועות יש כמובן הרבה מה לספר. כעת מכלל - לפרט: לדי־רתי לא חדרה פגיעת הפגזים. התאמצתי שלא לבטל את המשך עבודתי הקבועה. אימצתי ועודדתי גם את אחרים. מצוקת המזונות אע"פ שהוקלה עתה במידה מסוימת עונדה מורגשת וניכרת. אף על פי שהנני מורגל בכלל שלא להיות תלוי כ"כ במנת המזונות הקבועה - ניכר אצלי ביותר צמצום המחסור. מלבד הדבש שנגמר, בעיקר של הנרות לעבודת הערב, באין אור החשמל והנפט, וגם הדיו לכתיבה. אולי ישתפר המצב בימים הקרובים גם ביחס למצרכים אלה. בכלל הריני חוזר לאמונתי תקוותי־בטוחני על מסלולנו הכללי הגדול באור ההנהגה האלוהית ההסטורית גם דרך כל סבלות היסורים.

ביקור בעפולה

בחשוון תש"ט שלח הרצי"ה לאליעזר את תמו־נתו שלו:

תמונה נמצאת לי מלפני הרבה שנים, מצעירותי, ואיני יודע אם בזו ענין והתאם לבקשתך. שלומי ומהלך עבודתי כרגיל.

האפשרות לביקורים של הרצי"ה אצל אליעזר בעפולה מורכבת כמובן הרבה יותר:

ותודה כפולה לך על אדיבותך הנעימה ואמון ידידותך ב"התעוררות" הזמנתך להתרענן ו"לתור" את הארץ והעמק. שזה היה טוב ויפה - ודאי. שיש לי תשוקה לראות יותר ויותר את ארצנו ואת עמקה, להיפגש באהבה עם כל רגב וכל קו בה וכל אשר בה, בפינת יקרתך וכל רוממות העמק - ודאי וודאי. אבל למעשה זה לא זז לפי רוב העבודה ומיעוט העזר של העובדים כעת.

אך בחשוון תש"י יצא הביקור בעפולה לפועל, ואחריי כותב הרצי"ה:

אליעזר יקר מאד, שלום וברכה.

לא רק מתוך מכתבך זה, אלא גם מתוך עצמי

ניצבת לי חטאת איחור כתיבתי, אז אחרי אותו הטויל הנהדר וההארכה החביבה. ולא רק עצמה של משגרת המסיבות ומעמסת העבודה היא שעי־כתני, אלא שגם שפע החוויה הזאת של אכילתי את חמודות ארצנו ויישובנו.

תודה על הודעתך מחשבתך לבוא הנה. בלא לחכות לך - הלוא תמיד הנך רצוי וחשוב לי. אמנם אקווה להתכוונות שעתינו כדי להיפגש ולבוא בדברים. ועוד:

כ"ד באב תש"י. אליעזר יקר, רוב שלומים וברכות לך.

זה עתה קיבלתי את מכתבך. והנני מיד שופך את כל חמת צערי לפניך. הלא זה סקנדל ממש שהיית כאן פעמיים ולא נפגשנו. הלא כתבתי לך שתודי־עני מקודם את זמן בואך, למען אכוון את היותי בבית. ואני התכוונתי לכך שהפעם תשהה כאן יותר, בשבת ועוד, כראוי אחרי הפסקה ארוכה. נורא!

מה יהיה עכשיו? תודה רבה על הזמנתך. אולי אשתמש בה שוב. על ענין האוכל אל תדאג. זה מסתדר כהוגן איך שהוא. העיקר הוא קדושת מציאותנו הכפולה: היותנו יחד בממשות־רעותנו זמן מה ובליעתי ועיכולי מגעי ורשמי של עוד חלקי ארצנו, וגם זה איתך יקיר. כל המצטרף לזה "אתי - שפיר" אי"ה.

ומה שלום אפנועך? והיש לך מקומות חדשים

אליעזר כגן: לידיד היקר צבי יהודה. הריני לברכך בברכת גאולה. אשרינו שזכינו ליום אליו נכספו אחינו אבותינו אלפים שנה. אשרינו גם שאנו, שהספק אכלנו, ראינו שצדקנו יצא לאור גויים. כשבאתי לבית הספר מצאתי את הילדים וקדים ברחובות. בערב ירדתי לבלפוריה ורקדתי עם צעירים וזקנים גם יחד

מוצעים בסביבה לסבובתו?

אם תהיה לי אפשרות - הנני. אכן אם לא תהיה לי אפשרות, "אנוס - פטור". הרי אתה מוכרח לבוא הנה, ליום־יומיים לפחות, בלי כל תירוצים. לא יתכן להמשיך עוד כל כך את ההפסקה.

"חשבתי ללוותכם במחנק מבטי"

לאורך השנים היה הרצי"ה מעורב לפרטי פרטים בנפתולי הזוגיות של אליעזר, על העליות והמור־דות שבה. אליעזר היה נשוי בראשונה לאסתר, ומי נישואים אלה נולדה להם כאמור בת - רחל. השניים התגרשו, ועד שנישא בשנית לציפורה (חוקרת ספי־רות, נפטרה לפני כחודשיים) בשנת תשי"א, היו לו כמה קשרים רציניים. הרצי"ה מעורב ומכיר אישית כל אחת מבנות זוגו, מייעץ לאליעזר ולעיתים גם להן עצמן, מתענג מאד על הביקורים הזוגיים, כואב את הפרידות ומברך בשמחה רבה על המור־גמר - הנישואים השניים, שמהם נולדו לאליעזר ולציפורה בן ובת:

טבת תשי"א. עודני שבע תודה לכם יקירים. רושם לי ואומץ־תקוה כי סודרת טוב בסיום חיפושיך הנפשיים וכן ציפורה באה על שכרה עקב מאבקי סבלותיה הנשגבים והמיוחדים. "לפום צערא אגרא". היו נא מאושרים! ברור שהרוח והנעם ההדדי ירבה מפעם לפעם, מצורף לחשיבות הטויל

כשלעצמו. ובהמשכינו אולי בכל זאת נמצא קווים להקלת היחסים המשפחתיים.

מה מיהרתם כל כך ב"קפיצת דרככם", הלא אמי־רתי שאני נכנס לקחת את המעיל, וחשבתי עוד ללוותכם במחבק־מבטי (כדרכי וכצרכי לכל פרידת יידידים), ובצאתי אחרי כמה רגעים - "והילדים איננם". בבוקר שוב קיוויתי דברי וניגשתי שמה, בקצת איחור - ונודע לי כי הקדמתם מלפני כ־4 שעות לעזוב את המקום. ואני מייחל ידיעות שלו־מכם וטוב דרככם והמשך "קריאתכם לשבת ענג". **ולקראת החתונה:**

יקירי נפשי - מזל טוב! סוף סוף! הנה שעת יסוד האושר והכושר! שאו נא מקרב לבבי כל שפעת הברכה הנאמנה וההתכוונות ברוח איתכם! הלא תדעו ותבינו את אי־אפשרותי בפרק אבלות זה [הרצי"ה היה אז בשנת אבל על אימו] להשתתף בנוכחותי, ואת צערי על כך. ולא פחות מכך את היותי באמת ואמונה איתכם.

הלא תעלו את זכרוני איתכם בשעות קדושות רוממות ונשגבות אלה, ותמסרוני לכל אשר איתכם שם - והעלאת כוסותינו לששון אשריכם. ולעומתו תצטרף ותיכלל לכל כוס הישועה והגאולה של האור הגדול המתחדש על ציון וישראל ומקראיהם. ממעמקי רחשי לב ונפש המברככם והמייחל כל מלוא תפארת חייכם, צבי.

מעתה הנני מצפה לתכנית מקומי במסע דבשכם [ירח הדבש] כמובן.

וכמה חודשים אחר כך:

על הצלחת נשואיכם, ידעתי ובטחתי מיד - חביבי. כה ירבה וישגא אשרכם!

ברכה מיוחדת לבנין ביתכם ולקנין רהיטיכם, לבי־ריאות ושמחה לרוממות רוח והרחבת דעת, לחיים טובים ארוכים וחזקים לחן ולתפארת. ומרחלתך (רחל, הבת מהנשואים הראשונים) וגידולה והתיחי־סותה. נהדר.

את המקום החשוב והמשמעותי שתפס אליעזר בחייו של הרצי"ה, ניתן לסכם במכתב החביב הבא: אדר תשי"ב. יקירי נעימי, שלומים וברכות מרובות. אילו לא היו לי במכתבך זה אלא כל עצמו של נעימות דבריכם וידיעות שלומכם בכלל, דייני.

אילו לא היתה לי בו אלא הידיעה על יצירת שיריך ושכלולם והכשרתם, דייני. אילו לא היתה בו אלא הידיעה על היצירה וההופעה של מאמריך - דייני. אילו לא היתה לי בו אלא הידיעה על ההתקדמות בבנין ביתכם, דייני. אילו לא היתה לי בו אלא הידיעה על ההתקדמות בפעילותה ועליית חברי־תיוטה התרבותית של ציפורה (התברכי נא ביחוד לבחירתך זו!) דייני.

על אחת כמה וכמה טובה והנאה כפולה ומכופלת עלי מכל אלה לך ולמכתבך!

מה היה סוד ה"דבק" שחיבר בין שני אנשים ועולמות כה שונים? דומני, שהרצי"ה עונה על כך בעצמו, במקום אחר: במכתב ללא תאריך הוא מתייחס לקשרים שהיו בין אביו הראי"ה לביאליק, לאחר שהשניים למדו יחד בישיבת וולוז'ין, ומשם פנו דרכיהם לכיוונים שונים:

כל קשר ידידות עם כל צלם אלוקים שבאדם ושבישראל הוא יקר־ערך ורב עניין לנפש ולחיים, ואינו לבטלה, כל אחד לפי בחינתו ומדרגתו. כל התרשמות - והיא התקשרות - מתוך הטבע, ההסתוריה, החברה, האני העצמי, ארוכה או קצרה, ישירה או עקיפה, הרי היא נכס להווינתו (ואפילו השלילה היא חיוב במובן זה), ועל אחת כמה וכמה זו של קירבה אנושית ויהודית. ולפיכך גם ה"הבלים" שלפי דבריך, פונים ומתעלים עם שאיפת הטוהר אל נוי־האמת. **ויפים הרברים גם לענייננו. ●**